

Toespraak 4 mei-herdenking 2016

*bij het oorlogsmonument in Wildervank*¹

Beste medeburgers,

Herdenken begint bij herinneren, bij het verleden, maar we doen het vandaag en het gaat om de toekomst. Wat gebeurd is, laat sporen na tot op heden, maar dat roept ons op om morgen niet weer dezelfde fouten te maken.

Ik begin bij een herinnering uit mijn kinderjaren. Op zondag in de kerk las de ouderling toen altijd de Tien Geboden voor.² Na een paar jaar luisteren op wekelijkse basis kende ik ze bijna uit mijn hoofd. Niet dat ik ze allemaal begreep. Want wat moet een jochie van 10 zich voorstellen bij 'gij zult niet begeren uws naasten vrouw' (het tiende gebod)? Ik had geen idee.

Maar andere geboden waren glashelder. Bijvoorbeeld het zesde: 'gij zult niet doodslaan'. Voor een kind was dat duidelijk. Toen ik iets ouder werd, was de Vietnam-oorlog nog in volle gang en het gebod werd alleen maar duidelijker. Niet doodslaan! Het zal velen ongeveer net zo zijn vergaan.

Maar geleidelijk aan leert het leven ons dat de wereld ingewikkelder in elkaar zit. 'Niet doden' is zeker de norm waaraan wij worden gemeten, maar soms is er weinig keus. Zonder geweld waren de nazi's niet verdwenen. Tegelijk moeten we ook inzien dat zeker niet alle geweld gepast was of zelfs maar effectief. 'Bij vergissing' zijn hele woonwijken weggebombardeerd, maar alle militaire macht heeft niet voorkomen dat ruim zes miljoen mensen werden vermoord in de kampen.

'Niet doden' is het ideaal waaraan wij altijd moeten vasthouden, maar bij iedere gelegenheid opnieuw moeten we onze daden afwegen. Steeds moeten we onszelf vragen: 'Hoe kan ik hier het leven beschermen?' Tussen ideaal en werkelijkheid, tussen droom en daad, is er altijd spanning. En wij moeten leren leven met die spanning. Maar het ideaal blijft altijd richtpunt en anker.

Soms eist dat ideaal dat wij een grens trekken. Het is niet te zeggen wanneer precies of op welke gronden. De situatie dient zich zomaar aan en dan moeten we op dat moment de keuze maken. Zoals in de oorlog sommigen vlakweg de keuze maakten: 'Dit kan ik niet laten gebeuren!' Waarom de een die keuze wel maakte en de ander niet, valt evenmin zomaar te zeggen.

—

Zo'n keuze, gebaseerd op het ideaal, kan je in conflict brengen met de Tien

¹ Het oorspronkelijke bronzen beeld werd in 2013 onttrokken en is in 2014 vervangen door een glazen monument met een afbeelding van het oorspronkelijke kunstwerk daarin verwerkt. Zie [Wikipedia](#).

² Zie [Exodus 20,2-17](#) en [Deuteronomium 5,6-21](#). In mijn herinnering werd ons altijd de versie van Deuteronomium voorgelezen. De telling van de geboden verschilt in een beetje in joodse, oosters-orthodoxe, rooms-katholieke of protestantse tradities; zie [Wikipedia](#).

Geboden of met de wetten van het land. Soms kun je niet anders dan de regels breken. Zelfs als je dat zelf zou moeten bekopen. Die keuze werd in Wildervank gemaakt door gewone mensen, zoals de ambtenaar Jan Kamminga³ en de bedrijfsleider Christinus Lubbers.⁴ Beide zijn om hun keuze vermoord.

Intussen waren alle 250 Joden uit Veendam en Wildervank afgevoerd naar Westerbork en vandaar naar de vernietigingskampen in Polen.⁵ Iemand zei mij: 'Dat hadden wij een week later pas door, dominee. Onze burens werden weggehaald en wij zagen het niet. Is dat niet vreselijk?' Slechts letterlijk een handvol van hen overleefde de kampen of de onderduik. Ook als mensen wel een grens trekken tegen het kwaad, kan dat te laat zijn of onvoldoende.

Hoe kwam het dat sommigen wel kozen en anderen niet?⁶ Waarom besloot iemand destijds Joden te verbergen en waarom niet? Daarnaar is onderzoek gedaan. Dat mensen in hun jeugd een goed moreel voorbeeld hadden meegekregen, bijvoorbeeld van ouders of onderwijzers, was belangrijk. Ook dat ze het durfden om een eigen mening te hebben. Voor sommigen was hun geloof bepalend, voor anderen speelde dat geen enkele rol.

Maar wat voor iedereen gold, was heel eenvoudig dit: ze *wisten* gewoon, daar en toen, dat ze het doen *moesten*. Zoals rabbijn Soetendorp vertelde hoe hij als baby gewoon was afgegeven aan de deur bij een gezin en dat die mensen meteen zeiden: 'Wij zorgen voor dat kind.' De belangrijkste reden om een grens te trekken en daadwerkelijk iets te doen, was, dat mensen zich direct aangesproken voelden op hun gevoel van barmhartigheid.

Barmhartigheid dus. Een ouderwets woord met blijvende waarde. Mededogen hebben, zegt het woordenboek. Compassie, zeggen we vandaag (met een schuin oog naar de taal van onze bevrijders). Ik houd van het oude woord: barmhartigheid. Het klinkt als erbarmen dat recht uit iemands hart komt. En daarom draait het nu precies. Je wordt geraakt in je hart en je weet dat je dat niet kunt negeren. En dus handel je met erbarmen, of desnoods met compassie.

—

Wij gedenken vanavond wat er in 1940-1945 gebeurd is. Een simpele indeling van goed en kwaad is daarbij onmogelijk. En wat zouden wijzelf trouwens gekozen

³ Jan Kamminga werd een paar dagen voor de bevrijding, op zondag 8 april 1945, samen met zeven anderen, door Duitse en Nederlandse SD-ers doodgeschoten in de Oosterduinen bij Norg. Zie [deze webpagina](#). Over de bevrijding van de stad Groningen (14-18 april), gezien door de ogen van de schooljongen Piet Woortman, valt [hier te lezen](#).

⁴ C.W. Lubbers was de leider van de LO in Wildervank. Hij werd op 5 oktober 1944 gearresteerd, in het Scholtenshuis verhoord en gemarteld, en vervolgens op 12 oktober in Kamp Westerbork doodgeschoten. Zie [deze webpagina](#).

⁵ Een korte schets van de Joodse kehille in Veendam en Wildervank staat op de website van het [Joods Historisch Museum](#).

⁶ Zie bv. de website van [The Jewish Foundation for the Righteous](#). Of dit interview in [De Groene Amsterdammer](#) met verzetsvrouw Hebe Kohlbrugge. Treffend citaat daaruit: "Dat betekent niet dat ze ooit een bewuste keuze heeft gemaakt voor 'het verzet'. 'Zo hoogdravend was het helemaal niet. Ik leefde gewoon. Soms krijg je met elkaar een idee, en dat moet iemand dan gaan doen. Dat deed ik dan. Zoals ik ook naar de bakker ging om brood te kopen.'"

hebben? Maar in ons herdenken roept het verleden ons op ook vandaag te kiezen. Te kiezen tegen de dood en voor het leven. Kiezen waar wij de grens trekken.

Trekken wij de grens letterlijk door onze grenzen te sluiten? Of horen wij naar het gebod dat ons oproept onze naaste als onszelf lief te hebben?⁷

Stellen wij grenzen wanneer onder ons mensen, ook jongeren, openlijk racistisch of extremistisch zijn? Of vergeten we gemakshalve artikel 1 van de Nederlandse Grondwet waarin 'discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook' categorisch verboden wordt?⁸ Dan vergeten we ook dat het voor de oorlog precies net zo begonnen is, met schelden en schimpen in de media.⁹ Wie zijn vandaag doelwit van racisme of extremisme en wat doen wij daartegen?

Trekken wij een grens wanneer overheden of bedrijven zonder enige reserve letterlijk alle data over ons verzamelen? Of zeggen we naïef dat we niets te verbergen hebben en dat al dat data verzamelen voor ons bestwil is? Joden en Roma hadden niets te verbergen toen hun godsdienst en etniciteit netjes werden geregistreerd in het Nederlandse bevolkingsregister. Maar voor de nazi's was dat register een ideaal hulpmiddel.¹⁰

Driekwart eeuw geleden zijn mensen als beesten vermoord en hebben mensen hun leven gegeven voor de vrijheid van anderen. Dat was toen zo en het is vandaag niet anders. En het gaat om aantallen met vele nullen. Leren we echt van het verleden?

President Roosevelt heeft in 1941 al bondig samengevat waarom de strijd nu eigenlijk ging, namelijk om vier vrijheden.¹¹ Vrijheid om te zeggen en te denken wat je wilt. Vrijheid om onbedreigd je godsdienst te beleven. Vrijwaring van gebrek aan eerste levensbehoeften. Vrijwaring van angst voor burens, bazen of overheden.

Hoe zit het vandaag met die vrijheden? Waar trekken wij een grens? We herdenken hen die stierven voor de vrijheid. Zijn *wij* het waard dat *zij* dat offer brachten?

Wij gedenken in stilte. Maar laat die stilte tot ons spreken.

ds. Marien Grashoff
predikant@protestants-wildervank.nl
0598 857272

⁷ Zie [Markus 12,28-34](#), waar Jezus twee fundamentele teksten uit de Torah verbindt, namelijk [Deuteronomium 6,4v](#) en [Leviticus 19,18](#). Een verbinding die overigens ook gemaakt werd door Rabbi Akiva (2^e eeuw) en in de Talmoeed is terug te vinden.

⁸ Zie de [tekst van de Grondwet](#).

⁹ Zoals historicus Bas Kromhout vandaag in [Trouw](#) helder uitlegt.

¹⁰ Zie wat bijvoorbeeld Maurits Martijn vandaag daarover op [DeCorrespondent.nl](#) schrijft.

¹¹ Zie [Wikipedia](#).